

Οδυσσεάς
Λ. Σπαχής

Κείμενα
Οδυσσέα Α. Σπαχή

Η Τεχνητή Νοημοσύνη, η «μεσότητα» του Αριστοτέλη και η Δικαιοσύνη	313
Ισότητα	321
Για τον δικαστή Χαρίανθο	322

«Όπου κι αν με πήγαν οι θεωρίες μου,
βρήκα ότι ένας ποιητής ήδη είχε πάει εκεί...»

Sigmund Freud

313

Η τεχνητή Νοημοσύνη,
η «μεσόληλα» του Αριστοτέλη
και η Δικαιοσύνη

Τις τελευταίες δεκαετίες ένα καινούργιο μέσο της τεχνολογίας έχει εισχωρήσει στον θεσμό της Δικαιοσύνης, που σε κάποιους προκαλεί ενθουσιασμό κι ελπίδες και σ' άλλους φόβους και επιφυλάξεις. Είναι η «Τεχνητή Νοημοσύνη» (*Artificial Intelligence*), δηλαδή ο κλάδος της πληροφορικής, ο οποίος σχεδιάζει και υλοποιεί πολύπλοκα υπολογιστικά συστήματα («νοήμονες μηχανές»), που μιμούμενα την ανθρώπινη συμπεριφορά, αναπτύσ-

σουν στοιχεία ευφυΐας. Όπως συμβαίνει, συνήθως, στις μεγάλες προκλήσεις, η εξήγηση, η κατανόηση και η ερμηνεία του φαινομένου δεν μπορεί παρά να στηρίζεται κυρίως πάνω στις ηθικές, πολιτικές και πολιτιστικές αξίες των κλασσικών κειμένων. Ας ξεκινήσουμε, λοιπόν, από τον Αριστοτέλη, το θεμελιωτή του ορθολογισμού στην (εμποτισμένη με ελληνική παιδεία) Δύση με επίλογο από τον *Εκκλησιαστή*, ένα σπουδαίο κείμενο που έχει ενταχθεί στην εβραϊκή βίβλο και τη Χριστιανική Παλαιά Διαθήκη.

Αναμφίβολα, είναι πολύ μεγάλη η επιρροή του φιλοσοφικού στοχασμού του Αριστοτέλη στη λεγόμενη «ορθολογιστική» συμπεριφορά του ανθρώπου της σύγχρονης εποχής. Άλλωστε, ο ίδιος ο φιλόσοφος βεβαιώνει ότι ο σκοπός της ηθικής φιλοσοφίας του είναι πρακτικός και, ειδικότερα, να καταστήσει τους πολίτες αγαθούς στην καθημερινότητά τους. Κατά τον Αριστοτέλη, συνεπώς, η ενασχόληση με τις ηθικές αρετές αποσκοπεί στην πρακτική εφαρμογή, στο να αποκτήσει δηλαδή ο πολίτης τη δυνατότητα για τον ευδαίμονα βίο. Και σημαντικό ρόλο σ' αυτήν την κατεύθυνση έχει η περίφημη «μεσότητα», που συνιστά έναν βασικό άξονα της ηθικής φιλοσοφίας του Αριστοτέλη. Γι' αυτόν, η «μεσότητα» είναι η επίτευξη του μέτρου ανάμεσα στην υπερβολή και στην έλλειψη, δηλαδή η μέση οδός μεταξύ δύο ακραίων καταστάσεων. Χωρίς τούτην τη μεσότητα –η οποία μετριάζει την αλαζονεία, τις ακρότητες και τις υπερβολές– είναι αδύνατη η ευδαιμονία, ο στόχος για τον οποίο πρέπει να εργάζεται άοκνα ο πολίτης, αλλά

και η Πολιτεία. Για τον Αριστοτέλη, συγκεκριμένα, η αρετή, η οποία συνιστά προϊόν ελεύθερης βούλησης, δεν νοείται χωρίς τη «μεσότητα», με την οποία ο φρόνιμος αποφεύγει τις προαναφερόμενες «ηθικές μειονεξίες», δηλαδή την υπερβολή και την έλλειψη.

Εκτός, όμως, από τη «μεσότητα», ο Σταγειρίτης διαμόρφωσε στον τομέα του Δικαίου ως βασική παράμετρό του την «επιείκεια», η έννοια της οποίας δεν είναι ξένη προς την ηθική, όπως την αντιλαμβάνόταν ο φιλόσοφος. Η Αριστοτελική «επιείκεια» δεν έχει ακριβώς τη σημασία όπως την εννοούν συνήθως στον χώρο των δικαστηρίων οι αμύητοι στον Αριστοτελικό στοχασμό. Η έννοια αυτή, κατά τον φιλόσοφο, χωρίς να ταυτίζεται με το ίδιο το Δίκαιο, δεν αποδίδει, ωστόσο, την απομάκρυνση από το γράμμα ή το πνεύμα του νόμου, προκειμένου ο δικαστής να είναι ευχάριστος ή καλοσυνάτος. Η επιείκεια συμβάλλει στην ερμηνεία και εφαρμογή του γενικού νόμου με τέτοιον τρόπο, έτσι ώστε να αποδίδεται το ορθό στη συγκεκριμένη περίπτωση, την οποία δεν μπορούσε να προβλέψει ο νομοθέτης. Και τούτο διότι αυτός συνήθως συντάσσει το νόμο υπό το καθεστώς της γενίκευσης, επιβάλλοντας κανόνες και συμπεριφορές με βάση όσα του είναι γνωστά. Όμως, πολύ συχνά, ο ίδιος κατά τον χρόνο της διάπλασης του νόμου είτε αγνοούσε ιδιαίτερες καταστάσεις και περιστάσεις είτε ήταν αδύνατον να τις γνωρίζει. Η επιείκεια για τον Αριστοτέλη λειτουργεί, επομένως, ως «διορθωτικός μηχανισμός», όταν η ασάφεια των νόμων ή τα νομικά κενά μπορούν να

επιφέρουν αδικία και ο δικαστής υπό αυτό το πρίσμα πράττει ορθά και λογικά καλύπτοντας με την «επιείκεια» αυτές τις αδυναμίες του θετικού δικαίου. Ο Αριστοτέλης, ως εκ τούτου, προσδοκούσε ότι η «επιείκεια» θα ήταν ικανή να βελτιώσει το τιθέμενο δίκαιο γιατί την θεωρούσε «ως είδος και απονομή δικαίου» και μάλιστα ως το «βέλτιον δίκαιον». Συγκεκριμένα, η θετική συνεισφορά της Αριστοτελικής επιείκειας επικεντρώνεται στο διορθωτικό και παρεμβατικό χαρακτήρα της εκεί όπου έχουν παραβιαστεί, είτε λόγω ασάφειας και γενίκευσης του νόμου είτε λόγω στρεβλής του εφαρμογής του, υπέρτατες αξίες και ιδανικά, όπως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η αρετή, η ηθική, η αναλογική ισότητα κ.λπ.

Με μια πρώτη ματιά, βέβαια, φαίνεται πως στόχος και σκοπός του δικαστή είναι η άτεγκτη εφαρμογή του δικαίου. Όμως μια φράση που έχει καταχωρηθεί στον *Εκκλησιαστή* προκαλεί έντονο προβληματισμό. Συγκεκριμένα, στην μετάφραση των εβδομήκοντα αναγράφεται το εξής χωρίο: «*Μὴ γίνου δίκαιος πολὺ, μὴδὲ σοφίζου περισσά, μήποτε ἐκπλαγῆς*» (Μη γίνεσαι παρά πολύ δίκαιος ούτε να παριστάνεις τον υπερβολικά σοφό για να μην ευρεθείς προ δυσάρεστων καταστάσεων). Με τον τρόπο αυτόν, τίθεται το ζήτημα της βλάβης που επέρχεται από εμμονή στην άκαμπτη και δογματική προσήλωση στο «γράμμα του νόμου» και παραπέμπει στο θρυλικό λατινικό ρητό «*summum jus summa injuria*» (Η υπερβολική δικαιοσύνη συνεπάγεται υπέρτατη αδικία). Γιατί η δικαιοσύνη εκ του ορισμού της είναι

ταυτισμένη με την μετριοπάθεια, την απόρριψη της εμπάθειας και της υπερβολής. Ο «υπερβολικά δίκαιος» παραπέμπει σε επίφαση τελειομανίας με συνοδό την αυταρέσκεια, ο «υπερβολικά επιεικής» ενδεχομένως επιθυμεί επίδειξη της καλοσύνης του. Η παραινέση του *Εκκλησιαστή* «μὴ γίνου δίκαιος πολύ» αναδεικνύει τη μεσότητα του Αριστοτέλη ως «πυξίδα της αρετής». Μ' αυτήν την έννοια, η προτροπή προς μεσότητα αφορά στην αποφυγή της υπερβολής, η οποία ματαιώνει την ίδια την ιδέα της δικαιοσύνης. Στο δίλημμα του δικαστή ανάμεσα στις υπερβολές των άκρων (υπερβολική αυστηρότητα και υπερβολική επιείκεια) προβάλλει ως σωτήρια λύση ο ορθός λόγος του μέτρου, η λογική ικανότητα του δικαστή να σταθμίζει με οδηγό τη μεσότητα. Εάν, περαιτέρω, δεχθούμε ότι η δικαιοσύνη είναι ένα είδος αρετής, τότε κι ο δικαστής μπροστά στο δίλημμα της υπερβολής πρέπει να ενεργεί όπως ο συνετός που έχει πάντοτε ως πυξίδα το μέτρο της λογικής. Η δικαιοσύνη, άλλωστε, (όπως κι η αρετή), ευρίσκεται μεταξύ δύο κακών που ταλανίζουν την ανθρωπότητα, δηλαδή την υπερβολή και την έλλειψη. Και σε τούτο έχει αξία η προειδοποίηση του *Εκκλησιαστή* ακόμη και για τον δικαστή που αντιμετωπίζει το δίλημμα. Όταν αυτός ευρεθεί προ του διλήμματος, πρέπει να γνωρίζει ότι η λογική του μέτρου εξασφαλίζει μια δίκαιη δικαστική απόφαση, ενώ η απουσία του μέτρου προκαλεί με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, αδικία.

Τι σχέση έχουν τα παραπάνω με την Τεχνητή Νοημοσύνη; Θεωρώ ότι έχουν συνάφεια και συνάρτηση. Με την τεχνητή νοημοσύνη μπορεί να γίνει επεξεργασία πλήθους δεδομένων και με τις πολύ μεγάλες δυνατότητές της φαίνεται πως για κάποιους είναι η λύση για «γρήγορη» και «αντικειμενική» απονομή δικαιοσύνης. Άλλωστε, η προοπτική της ενσωμάτωσης της Τεχνητής Νοημοσύνης στο δικαστικό σύστημα δεν είναι μια απλή θεωρητική εκδοχή, αλλά μια ρεαλιστική προοπτική. Σ' αυτήν την εξέλιξη, αναφύεται το ζήτημα κατά πόσον μπορεί η μηχανή ή ο αλγόριθμος να δικάσει «κατ' επιείκεια» με την Αριστοτελική έννοια του όρου. Ο δικαστής που επιθυμεί να είναι «επιεικής» μπορεί, ανάλογα με τη γενική καλλιέργειά του και το επίπεδο της νομικής μόρφωσής του, να υλοποιήσει, στο μέτρο του δυνατού, αυτήν την Αριστοτελική παραίνεση προς «επιείκεια», αιτιολογώντας ειδικώς την κρίση του. Η δε θεσμική εγγύηση της «αιτιολόγησης» της επιείκειας είναι, προς το παρόν τουλάχιστον, εκείνη που καθιστά τον άνθρωπο - δικαστή αναντικατάστατο. Βέβαια, στο πλαίσιο του «προβλήματος της ευθυγράμμισης»^{*} που τίθεται κατά τη δυναμική ανάπτυξη της Τεχνητής Νοημοσύνης υποστηρίζεται και η άποψη ότι και η αξία - αρετή της επιείκειας κατά την απονομή της Δικαιοσύνης είναι δυνατόν να μεταφερθεί («ευθυγραμμιστεί») στα συστήματα

^{*} Βλ. σχετικά, Μπράιαν Κρίστιαν, *Το πρόβλημα της ευθυγράμμισης. Τεχνητή Νοημοσύνη και Ανθρώπινες Αξίες*, εκδόσεις Ροπή, Αθήνα 2024.

της Τεχνητής Νοημοσύνης που θα «απονέμουν δικαιοσύνη».

Όπως ακριβώς μας δίδαξε ο Αριστοτέλης με τη «μεσότητά» του ας είμαστε επιφυλακτικοί. Ούτε ανεπιφύλακτη αποδοχή, ούτε ανεξέταστη απόρριψη γιατί κι εδώ η Αριστοτελική «μεσότητα» φωτίζει τον ορθό δρόμο.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αριστοτέλη, *Ηθικά Νικομάχεια*, τόμ. 1, μετάφραση - σχόλια Δημητρίου Δ. Λυπουρλή, εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2006.
2. Εκκλησιαστή, μετάφραση Αλέξανδρου Ίσαρη και πρόλογος Μ. Ζ. Κοπιδάκη, εκδόσεις Ολκός, Αθήνα 2005.
3. Μαγκλάρα Βασίλη, *Δικαιοσύνη και Επιείκεια- Προβλήματα θεμελίωσης και σχετικισμού στην Αριστοτελική σκέψη*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2010.
4. Ορφανίδη Δημήτρη, *Homo Sapiens ή Cyborg Sapiens; Έννομη τάξη για τον Άνθρωπο ή τον Μετάνθρωπο*; εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2024.
5. Παρασκευόπουλου Νίκου, *Ο Επιεικής Αλγόριθμος, Από την Αριστοτελική σκέψη στην Τεχνητή Νοημοσύνη*, εκδόσεις Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 2024.
6. Παυλόπουλου Προκόπη, «Παρατηρήσεις για την επικαιρότητα της θεωρίας του Αριστοτέλους περί Επιείκειας στο πεδίο του σύγχρονου Δημόσιου Διεθνούς Δικαίου», στην *Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου*, τεύχος 6/2021.
7. Σταθόπουλου Μιχάλη, «Η Δικαιοσύνη ως επιείκεια εντός του δικαίου και πέραν αυτού», στο *Constitutioanalism.gr-2023* (εμπλουτισμένη απόδοση ομιλίας στην Ακαδημία Αθηνών στις 12-1-2023).

Ισόβλητα

Ήταν κραταιός αξιωματούχος,
ρήτορας,
που τη λήθη της Ιστορίας
ξόρκιζε
μ' αξιώματα
κι αξιομνημόνευτη ισχύ
στην Πομπηία το 79 μ.Χ.
Κι έτυχε,
τη συφοριασμένη εκείνη μέρα,
να ξεχυθεί η λάβα από τον Βεζούβιο,
χωρίς να ξεχωρίζει
πληβείους και πατρικίους.
Μαζί με τα ταπεινά σπίτια
σκέπασε και το ξεχωριστό οίκημα
του ξακουστού ιδιοκτήτη του.
«Την πραγματική ισότητα
επιβάλλουν όχι οι νόμοι,
αλλά οι ανάγκες της φύσης»,
έγραψε συγκινημένος
στο σημειωματάριό του
ένας υποψιασμένος επισκέπτης
του ερειπωμένου, πια, αρχοντικού
εκατοντάδες χρόνια αργότερα.

Για τον δικαστή Χαρίανθο

Απονέμει κι ο χρόνος
τη δικαιοσύνη του
μ' αρχαϊκή επιγραφή.

Εκείνη
με το τιμητικό ψήφισμα
για τον δικαστή Χαρίανθο,
που ευσυνείδητα δίκαζε
στην Κίμωλο,
εύορκα υπηρετώντας τη Θέμιδα.

Ο γενέθλιος τόπος,
η Κάρυστος,
με τούτον τον έπαινο
από τη λήθη διέσωσε
το άξιο τέκνο της,
καθώς τη Δικαιοσύνη
και την πατρίδα του
εξίσου τίμησε.

©©

ποιος είναι ο... Οδυσσέας Λ. Σπαχής

Ο Οδυσσέας Λ. Σπαχής γεννήθηκε στ' Ανώγεια Μυλοποτάμου της Κρήτης όπου και φοίτησε στο «Σταυράκειο» Γυμνάσιο-Λύκειο. Είναι απόφοιτος της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην κατεύθυνση Δημοσίου Δικαίου και Πολιτικής Επιστήμης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Παρακολούθησε, επίσης, πρόγραμμα κατάρτισης συμβούλων τοπικής ανάπτυξης. Από το 1991 είναι δικαστικός λειτουργός των Διοικητικών Δικαστηρίων και σήμερα είναι Σύμβουλος Επικρατείας.

Έχει δημοσιεύσει νομικές μελέτες σε νομικά περιοδικά και μελετήματα γύρω από την πολιτική φιλοσοφία, την ποίηση και τον λαϊκό πολιτισμό σε λογοτεχνικά περιοδικά, ενώ έχει δώσει προσκεκλημένες ομιλίες για θέματα επιστημονικού και λογοτεχνικού ενδιαφέροντος σε συμπόσια και ημερίδες. Ποιήματα και διηγήματά του έχουν δημοσιευθεί σε διάφορα λογοτεχνικά περιοδικά.

Στην εργογραφία του περιλαμβάνονται:

1) Τα δοκίμια:

- α) *Το Ιερό και το Δίκαιο στο Μινωικό μύθο*, εκδόσεις Αναλόγιο, Ηράκλειο Κρήτης, 2002,
- β) *Η Μνήμη του Κόσμου και του Ποιητή*, εκδόσεις Ταξιδευτής, Αθήνα, 2007,
- γ) *Θεμελιώδη σύμβολα του ευρωπαϊκού πολιτισμού*, εκδόσεις Γραφομηχανή, Αθήνα, 2014, και

δ) *Δίκαιο και Ισχύς στον “Ερωτόκριτο” του Βιτσέντζου Κορνάρου*, εκδόσεις Δρόμων, Αθήνα 2021.

2) Οι ποιητικές συλλογές:

α) *Το Πορφυρό Προσωπείο*, εκδόσεις Ίδμων, Αθήνα, 2010,

β) *Αμήχανο Κάλλος*, εκδόσεις Λεξίτυπον, Αθήνα, 2017,

γ) *Εύνοια Ελευθερίας*, εκδόσεις Λεξίτυπον, Αθήνα, 2019,

δ) *Το Εκκρεμές της Σιωπής*, εκδόσεις Δρόμων, Αθήνα 2022, και

ε) *Το Άγος της Λήθης*, εκδόσεις Δρόμων, Αθήνα 2025.

3) Τα διηγήματα:

Τα Φτερά της Θάλασσας, εκδόσεις Δρόμων, Αθήνα 2024.

324

Στις 15 Ιουνίου 2015 του απονεμήθηκε από το Δήμαρχο Καλαμάτας το βραβείο δοκιμίου ελεύθερου στοχασμού εις μνήμην «Παναγιώτη Φωτέα» για το δοκίμιό του *Θεμελιώδη σύμβολα του ευρωπαϊκού πολιτισμού*.